

Fonaments de sociologia

2015/2016

Codi: 101105

Crèdits: 12

Titulació	Tipus	Curs	Semestre
2500259 Ciència política i gestió pública	FB	1	A
2500262 Sociologia	FB	1	A

Professor de contacte

Nom: Enrico Mora Malo

Correu electrònic: Enrico.Mora@uab.cat

Utilització de llengües

Llengua vehicular majoritària: català (cat)

Equip docent

Josep Verdaguer Lozano

Teresa Sorde Marti

Olga Serradell Pumareda

Prerequisits

Cap

Objectius

Amb aquesta assignatura es pretén introduir l'alumnat en la perspectiva sociològica, tot facilitant-li les principals eines conceptuals que ens aporta la teoria sociològica clàssica i que ens permeten aproximar-nos a la comprensió dels fenòmens socials en tota la seva complexitat. La sociologia considera els fets socials d'una manera científica (per tant, metòdica i sistemàtica), diferent del sentit comú, amb l'objectiu d'arribar a conèixer unes lògiques de funcionament que la major part de les vegades són latents o amagades.

Competències

Ciència política i gestió pública

- Demostrar un bon nivell d'expressió escrita en diferents registres.
- Diferenciar les principals teories de la disciplina i els diferents camps; les elaboracions conceptuals, els marcs i els enfocaments teòrics que fonamenten el coneixement de la disciplina i els seus diferents àmbits i subàrees, així com el seu valor per a la pràctica professional mitjançant casos concrets.
- Fer exposicions orals efectives i adaptades a l'audiència.
- Gestionar la distribució del temps disponible per assolir els objectius establerts per portar a terme la tasca prevista.
- Mostrar una bona capacitat per transmetre informació, diferenciant els missatges clau per als diferents destinataris.
- Sintetitzar i analitzar informació de manera crítica.
- Treballar autònomament.

Sociologia

- Analitzar problemes derivats de l'aplicació de polítiques públiques i de situacions de conflicte reconeixent la complexitat dels fenòmens socials i de les decisions polítiques que afecten la democràcia, els drets humans, la justícia social i el desenvolupament sostenible.
- Avaluar la qualitat del propi treball.
- Buscar fonts documentals a partir de conceptes.
- Demostrar que es comprenen els enfocaments de la teoria sociològica, així com els diversos vessants, interpretacions i el context històric.
- Demostrar que es comprenen les anàlisis dels fenòmens socials presentades en llengua anglesa, i observar-ne els punts forts i febles.
- Descriure els fenòmens socials de manera teòricament rellevant i tenint en compte la complexitat dels factors implicats, de les seves causes i dels seus efectes.
- Desenvolupar estratègies d'aprenentatge autònom.
- Desenvolupar un pensament i un raonament crítics i saber comunicar-los de manera efectiva, tant en les llengües pròpies com en una tercera llengua.
- Enumerar la metodologia i les tècniques de recerca sobre les quals recolzen les principals hipòtesis sobre les relacions socials, les posicions i les pràctiques dels individus en l'estructura social i els canvis socials.
- Gestionar el propi temps: planificar l'estudi propi, gestionar la relació amb un tutor o tutora o un assessor o assessora, i establir i complir els terminis adequats per a un projecte de treball.
- Respectar la diversitat i la pluralitat d'idees, persones i situacions.
- Treballar en equip i en xarxa en situacions diverses

Resultats d'aprenentatge

1. Avaluar la qualitat del propi treball.
2. Buscar fonts documentals a partir de conceptes.
3. Contextualitzar els enfocaments en la seva època.
4. Definir els principals conceptes sociològics.
5. Demostrar que es comprenen les anàlisis dels fenòmens socials presentades en llengua anglesa, i observar-ne els punts forts i febles.
6. Demostrar un bon nivell d'expressió escrita en diferents registres.
7. Descriure el marc estructural de la vida en societat.
8. Descriure els grans processos de la vida en societat: socialització i institucionalització.
9. Desenvolupar estratègies d'aprenentatge autònom.
10. Desenvolupar un pensament i un raonament crítics i saber comunicar-los de manera efectiva, tant en les llengües pròpies com en una tercera llengua.
11. Distingir clarament entre judicis de fet i judicis de valor.
12. Distingir els principals mètodes i tècniques qualitatives.
13. Distingir entre una hipòtesi sociològica i un judici de valor sobre la democràcia, els drets humans, la justícia social o el desenvolupament sostenible.
14. Distingir-ne els supòsits teòrics i metodològics.
15. Exposar els components que incideixen en la inserció en la societat d'un individu: la família, l'educació, els mitjans de comunicació, la cultura, la religió i la ideologia.
16. Expressar la seva base metodològica.
17. Fer exposicions orals efectives i adaptades a l'audiència.
18. Gestionar el propi temps: planificar l'estudi propi, gestionar la relació amb un tutor o tutora o un assessor o assessora, i establir i complir els terminis adequats per a un projecte de treball.
19. Gestionar la distribució del temps disponible per assolir els objectius establerts per portar a terme la tasca prevista.
20. Identificar aquests enfocaments: funcionalisme, interaccionisme, sociologies de l'acció, etcètera.
21. Identificar la validesa o l'obsolescència en altres èpoques dels enfocaments.
22. Mostrar una bona capacitat per transmetre informació, diferenciant els missatges clau per als diferents destinataris.
23. Respectar la diversitat i la pluralitat d'idees, persones i situacions.
24. Sintetitzar i analitzar informació de manera crítica.
25. Treballar autònomament.
26. Treballar en equip i en xarxa en situacions diverses

27. Utilitzar de manera adequada els principals conceptes sobre les societats, els seus processos i les seves estructures.
28. Utilitzar les principals aportacions de la teoria sociològica: Durkheim, Comte, Weber i Marx.

Continguts

Bloc 1. La perspectiva sociològica

- a) La perspectiva sobre la societat.
- b) La societat en perspectiva: socialització, institucionalització i estructuració.

Bloc 2. Condicions històriques i socials d'aparició de la sociologia

- a) Forces socials en el naixement de la disciplina: Revolució científica, Revolució capitalista i Revolució francesa.
- b) Forces intel·lectuals en el naixement de la teoria sociològica: L'eclosió de la modernitat. La gènesi del pensament sociològic a França, a Alemanya i als Estats Units d'Amèrica. La contribució feminista a l'origen de la sociologia

Bloc 3. Elements fonamentals del pensament sociològic clàssic

- a) Karl Marx: La sociologia de les relacions socials. La crítica de la economia política. Materialisme, mode de producció i classes socials. Origen, desenvolupament i estructura social del capitalisme. La religió i la seva desaparició. Els malestars de la modernitat: la alienació i la reificació.
- b) Émile Durkheim: La sociologia dels fets socials. Les regles del mètode sociològic. Normalitat i patologia. Cohesió social i divisió del treball: les formes de la solidaritat. El suïcidi com a fenomen social. Les formes elementals de la vida religiosa. Els malestars de la modernitat: l'anomia.
- c) Max Weber: La sociologia de les accions socials. Sociologia comprensiva. Poder, autoritat i dominació. Religió, capitalisme i modernitat. Raó, racionalitat i racionalització: "L'agàbia de ferro". Els malestars de la modernitat: el desencantament del món.
- d) Sigmund Freud: Les relacions socials en l'individu. Qui *som* jo? L'anàlisi de l'inconscient. Pulsions i vincle social. La constitució del subjecte i la sexualitat. Les masses i el jo. El futur de la religió. Les incomoditats de la modernitat: el malestar en la cultura.
- e) Georg Simmel: La sociologia de les interaccions socials. Formes socials i tipus socials. Funcions socials del conflicte. El diner, la vida urbana i els seus efectes sobre la cultura. La devoció religiosa. Les comoditats de la modernitat: l'extensió dels cercles socials.

Metodologia

La dinàmica d'aprenentatge és:

Classes magistrals

Lectura de textos

Activitats de comprensió de textos

Activitats de comprensió de conceptes

Seminaris d'anàlisi crítica de textos

Activitats formatives

Títol	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Tipus: Dirigides			
Classes magistrals, seminaris crítics i activitats de comprensió a l'aula	105	4,2	3, 4, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 20, 21, 23, 24, 26, 27, 28
Tipus: Supervisades			
Tutories	30	1,2	1, 9, 10, 23
Tipus: Autònomes			
Lectura de textos, estudi, exercicis, activitat de comprensió fora de l'aula	157	6,28	2, 3, 5, 6, 7, 11, 13, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28

Avaluació

Hi ha dos sistemes d'avaluació a triar per l'alumne/a:

Sistema A

7 proves al llarg del curs:

6 proves que valen cada una el 10% de la nota final.

1 prova comparativa que val el 25% de la nota final.

6 seminaris monogràfics que valen en conjunt el 15% de la nota final.

Sistema B

3 proves al llarg del curs:

2 proves que valen cada una el 30% de la nota final.

1 prova comparativa que val el 25% de la nota final.

6 seminaris monogràfics que valen en conjunt el 15% de la nota final.

Al començament de curs es detallaran les característiques de les proves

Definició de **No presentat**: Un/a alumne/a tindrà la qualificació de "no presentat", si ha lliurat menys del 30% de les evidències que calen per a obtenir una qualificació de l'assignatura.

Avaluació compensatòria: Un/a alumne/a podrà recuperar durant el període de compensació un màxim de dues proves pel sistema d'avaluació A, i una prova pel sistema d'avaluació B. Els seminaris monogràfics no són recuperables.

Activitats d'avaluació

Títol	Pes	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Proves escrites		8	0,32	

Bibliografia

Bibliografia obligatòria

En començar el curs es lliurarà la llista de lectures de l'assignatura i dels seminaris d'anàlisi crítica de textos.

Bibliografia recomanada

Bibliografia general

Bottomore, Tom i Robert Nisbet (1978). *Historia del anàlisi sociològic*. Buenos Aires, Amorrortu, 1988.

Claval, Paul (1980). *Els mites fundadors de les ciències socials*. Barcelona, Herder, 1991.

Coser, Lewis (1971). *Masters of Sociological Thought*. Nova York, Harcourt.

DD.AA. (1999). *Monogràfic Marx, Engels i Durkheim. Comemoració de tres clàssics*. Papers. Revista de Sociologia, núm 57. Disponible a <http://ddd.uab.cat/pub/papers/02102862n57p1.pdf>

Giddens, Anthony (1971). *El capitalismo y la moderna teoría social*. Barcelona, Labor, 1988.

Giner, Salvador (1967). *Historia del pensamiento social*. Barcelona, Ariel, 1987.

Giner, Salvador (2001). *Teoría sociológica clásica*. Barcelona, Ariel.

Hughes, John A., Wes W. Sharrock i Peter J. Martin (2003). *Understanding Classical Sociology: Marx, Weber, Durkheim*. London, Sage.

Morrison, Ken (2010). *Marx, Durkheim, Weber: las bases del pensamiento social moderno*. Madrid: Popular.

Ritzer, George (1993). *Teoría sociológica clásica*. Madrid, McGraw-Hill. 2005

Turner, Bryan S. (1999). *Classical Sociology*. London, Sage.

Bloc 1. La perspectiva sociològica

Berger, Peter L. (1963). *Invitació a la sociologia*. Barcelona, Herder, 1986.

Berger, Peter L. i Thomas Luckmann (1967). *La construcció social de la realitat*. Barcelona, Herder, 1988.

Bourdieu, Pierre i Loïc J.D. Wacquant (1992). *Per a una sociologia reflexiva*. Barcelona, Herder, 1994.

Cardús, Salvador (coord.) (1999). *La mirada del sociòleg*. Barcelona, Proa/UOC.

Corcuff, Philippe (1995). *Las nuevas sociologías*. Madrid, Alianza, 1998.

Elias, Norbert (1970). *Sociología fundamental*. Barcelona, Gedisa, 1999.

Ianni, Octavio, (2004). *La sociología*. México, Siglo XXI, 2005.

Mills, Charles Wright (1959). *La imaginación sociológica*. Barcelona, Herder, 1987.

Nisbet, Robert (1976). *La sociología como forma de arte*. Madrid, Espasa Calpe. 1979.

Bloc 2. Condicions històriques i socials d'aparició de la sociologia

Álvarez-Uría, Fernando i Julia Varela (2004). *Sociología, capitalismo y democracia*, Madrid, Morata.

Aron, Raymond (1967). *Les etapes del pensament sociològic* (2 Vols.). Barcelona, Herder, , 1994.

Berthelot, Jean-Michel (1991). *La construcción de la Sociología*. Buenos Aires, Nueva Visión, 2003

Nisbet, Robert (1966). *La formación del pensamiento sociológico* (2 Vols.). Buenos Aires, Amorrortu, 2003.

Bloc 3. Elements fonamentals del pensament sociològic clàssic

Textos de Karl Marx

Marx, Karl (1843). *Crítica de la Filosofía del Estado de Hegel*, a OME (Vol. 5). Barcelona, Crítica, 1978.

Marx, Karl (1844). "La cuestión judía", a OME (Vol. 5). Barcelona, Crítica, 1978.

Marx, Karl (1844). *Manuscritos: economía y filosofía*. Madrid, Alianza, 1985.

Marx, Karl y Engels, Friedrich. (1845). *La Ideología alemana*. Barcelona, Laia, 1987.

Marx, Karl y Engels, Friedrich. (1848). "Manifiesto Comunista", a Enrique Tierno Galván (comp.), *Antología de Marx*. Madrid, Ed. Cuadernos para el diálogo.

Marx, Karl (1852). *El dieciocho Brumario de Luis Bonaparte*. Madrid, Espasa-Calpe, 1985.

Marx, Karl (1857-1858). *Elementos fundamentales para la crítica de la economía política (Grundrisse)* (3 Vol.). Madrid, Siglo XXI, 1976.

Marx, Karl (1859). *Contribución a la crítica de la economía política*. Madrid, Alberto Corazón, 1976.

Marx, Karl (1861-1863). *Teorías sobre la plusvalía* a OME (Vol. 45). Barcelona, Grijalbo, 1977.

Marx, Karl (1871). *La guerra civil en Francia*. Barcelona, Ediciones de Cultura Popular, 1968.

Marx, Karl (1872). *El Capital. Crítica de la economía política. Libro I: El proceso de producción del capital* (3 Vol.). México, Siglo XXI, 1990.

Marx, Karl y Friedrich Engels (1875) *Crítica dels programes de Gotha i Erfurt*. Barcelona, Edicions62, 1971.

Textos sobre Karl Marx

Bottomore, Tom B. (ed.) (1983). *Diccionario del pensamiento marxista*. Madrid, Tecnos, 1984.

Elster, Jon (1986). *Una introducción a Karl Marx*. Madrid, Siglo XXI, 1991.

Fernández Buey, Francisco (1998). *Marx (sin ismos)*. Barcelona, El Viejo Topo.

Fromm, Erich (1961). *Marx y su concepto del hombre*. México, Fondo de Cultura Económica, 1986.

Kolakowski, Leszek (1976). *Las principales corrientes del marxismo. Los fundadores*. Vol. 1, Madrid, Alianza, 1985.

Lefèbvre, Henri (1966). *Sociología de Marx*. Barcelona, Península, 1969.

McLellan, David (1976). *Marx. Su vida y sus ideas*, Crítica, Barcelona, 1977.

Textos de Émile Durkheim

Durkheim, Émile (1893). *La división del trabajo social*. Madrid, Akal, 1987.

Durkheim, Émile (1895). *Las reglas del método sociológico*. Madrid, Akal, 1985.

Durkheim, Émile (1897). *El suicidio*. Madrid, Akal, 1998.

Durkheim, Émile (1912). *Les formes elementals de la vida religiosa*. Barcelona, Edicions 62, 1987.

Durkheim, Émile (1925). *Sociología y Filosofía*. Madrid, Miño y Dávila, 2000.

Durkheim, Émile (1928). *El socialismo*. Madrid, Akal, 1987.

Durkheim, Émile (1938). *Historia de la educación y de las doctrinas pedagógicas*. Madrid, La piqueta, 1992.

Textos sobre Émile Durkheim

Alpert, Harry (1939). *Durkheim*. México, Fondo de Cultura Económica, 1945.

Giddens, Anthony (1978). *Durkheim*. Londres, Fontana Press.

Giddens, Anthony (ed.) (1986). *Durkheim on Politics and the State*. Cambridge, Polity Press.

Lukes, Steven (1973). *Emile Durkheim. Su vida y su obra*. Madrid, CIS. 1984.

Nisbet, Robert (1965). *Émile Durkheim*. Englewood Cliffs (NJ), Prentice Hall.

Ramos, Ramón (1998). *Cien años de la publicación de un clásico, El suicidio de Émile Durkheim*. Revista Española de Investigaciones Sociológicas, núm. 81. Disponible a www.reis.cis.es/REIS/html/index.html

Ramos, Ramón (1999). *La sociología de Émile Durkheim. Patología social, tiempo, religión*. Madrid, CIS.

Rodríguez Zúñiga, Luis (1978). *Para una lectura crítica de Durkheim*. Madrid, Akal.

Textos de Max Weber

Weber, Max (1904). *La "objetividad" del conocimiento en la ciencia social y en la política*. Madrid, Alianza, 2009.

Weber, Max (1904-1905). *L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme*. Barcelona, Edicions 62, 1984.

Weber, Max (1919). *La ciència i la política*. València, Publicacions de la Universitat de València, 2005.

Weber, Max (1920-1921). *Ensayos sobresociología de la religión (3 Vols.)*. Madrid, Taurus, 1987-1989.

Weber, Max (1921). *Escritos políticos*. Madrid, Alianza Editorial, 1991.

Weber, Max (1921). *Conceptos sociológicos fundamentales*. Madrid, Alianza, 2006.

Weber, Max (1921). *La acción social. Ensayos metodológicos*. Barcelona, Península, 1984.

Weber, Max (1921-1922). *Economía y sociedad. Esbozo de sociología comprensiva*. México, Fondo de Cultura Económica, 1996.

Weber, Max (1922). *Ensayos sobre metodología sociológica*. Buenos Aires, Amorrortu, 1982.

Textos sobre Max Weber

Bendix, Reinhard (1960). *Max Weber*. Buenos Aires, Amorrortu, 1970.

Breuer, Stefan (1996). *Burocracia y carisma. La sociología política de Max Weber*. Valencia, Alfons el Magnànim.

Freund, Julien (1966). *Sociología de Max Weber*. Barcelona, Península, 1967.

González García, José M. (1989). *La máquina burocrática. Afinidades electivas entre Max Weber y Kafka*. Madrid, Visor.

Mitzman, A. (1976). *La jaula de hierro. Una interpretación histórica de Max Weber*. Madrid, Alianza.

Poggi, Gianfranco (2006). *Weber*. Madrid, Alianza.

Radkau, Joachim, (2005). *Max Weber*. Oxford, Polity Press, 2009.

Rodríguez Martínez, Javier (coord.) (2005). *En el centenario de "La ética protestante y el espíritu del capitalismo"*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS)

Ruano de la Fuente, Yolanda (2000). *La libertad como destino: el sujeto moderno en Max Weber*. Madrid, Biblioteca Nueva.

Weber, Marianne (1926). *Max Weber. Una biografía*. València, Alfons el Magnànim, 1995.

Textos de Sigmund Freud

Freud, Sigmund (1900) *La interpretación de los sueños*. Madrid, Alianza, 1981-1986.

Freud, Sigmund (1901) *Psicopatología de la vida cotidiana*. Madrid, Alianza, 1975.

Freud, Sigmund (1905) *El Chiste y su relación con lo inconsciente*. Madrid, Alianza, 1973.

Freud, Sigmund (1913) *Tótem y tabú*. Madrid, Alianza, 1970.

Freud, Sigmund (1914). "Introducción al narcisismo", a *Obras completas*, Vol. XVI. Amorrortu editores, Buenos Aires, 2000.

Freud, Sigmund (1917). "Una dificultad del psicoanálisis", a *Obras completas*, Vol. XVII. Amorrortu editores, Buenos Aires, 2000.

Freud, Sigmund (1917-1927). *Psicología de las masas, Más allá del principio del placer, El porvenir de una ilusión*. Madrid, Alianza, 1981.

Freud, Sigmund (1923). *El yo y el ello*, a *Obras completas*, Vol. XIX. Amorrortu editores, Buenos Aires, 2001.

Freud, Sigmund (1930). *El malestar en la cultura y otros ensayos*. Alianza, Madrid, 1984.

Freud, Sigmund (1938). "Esquema de psicoanálisis", a *Obras completas*, Vol. XXIII. Amorrortu editores, Buenos Aires, 2001.

Textos sobre Sigmund Freud

Brabant, Georges P. (1970). *Claves para el psicoanálisis*. Barcelona, Los Libros de la Frontera, 1976.

Gay, Peter. (1989). *Freud. Una vida de nuestro tiempo*. Paidós, Barcelona, 1989.

Gomà, Francesc (1994). *Freud*. Barcelona, PPU.

Gómez Sánchez, Carlos (2002). *Freud y su obra. Génesis y constitución de la Teoría Psicoanalítica*. Biblioteca Nueva, Madrid 2002.

Izquierdo, María Jesús. (1996). "El vínculo social: Una lectura sociológica de Freud". *Papers, revista de sociologia* núm. 50. Disponible a <http://ddd.uab.cat/pub/papers/02102862n62p1.pdf>

Marsal, Francisco (1977), "La sociología de Freud". *Papers, revista de sociologia*, núm. 6. Disponible a <http://ddd.uab.cat/pub/papers/02102862n6p95.pdf>

Ricoeur, Paul (1973). *Freud, una interpretación de la cultura*. México, Siglo XXI.

Rieff, Philip (1959). *Freud. La mente de un moralista*. Buenos Aires, Paidós, 1966.

Roazen, Paul (1970). *Freud. Su pensamiento político y social*. Barcelona, Martínez Roca.

Ureña, Enrique M. (1977). *La teoría de la sociedad de Freud*. Madrid, Tecnos.

Textos de Georg Simmel

Simmel, Georg (1900). *La filosofía del dinero*. Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1977.

Simmel, Georg (1905-1911). *Cultura femenina y otros ensayos*. Barcelona, Alba editorial, 1999.

Simmel, Georg (1908). *Sociologia. Investigacions sobre les formes de socialització* (2 Vols.), Barcelona, Edicions 62, 1988.

Simmel, Georg (1911). *Sobre la aventura*. Barcelona, Península, 2002.

Simmel, Georg (1917). *Cuestiones fundamentales de sociología*, Barcelona, Gedisa. 2002.

Simmel, Georg (1935). *El individuo y la libertad: ensayos de crítica de la cultura*. Barcelona, Península, 1986.

Textos sobre Georg Simmel

Becher, Heribert J. (2008). Georg Simmel en Estrasburgo (1914-1918). Tres entrevistas con un testigo Charles Hauter (1888-1981). *Revista Colombiana de Sociología*, 31, 69-81.

Beriain, Josetxo (coord) (2000). *Monográfico: Georg Simmel en el centenario de la Filosofía del dinero*. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 89. Disponible a www.reis.cis.es/REIS/html/index.html.

Cantó i Milà, Natalia (2000). Cent anys de la Filosofia del Diner. *Papers*, 62. 25-37.

DD. AA. (2000). *Monogràfic Homenatge a Simmel*. *Papers*, revista de sociologia, núm 62. Disponible a <http://ddd.uab.cat/pub/papers/02102862n62p1.pdf>

Frisby, David (1984). *Georg Simmel*. México, Fondo de Cultura Económica, 1993.

Poggi, Gianfranco (2006). *Dinero y modernidad. La filosofía del dinero de Georg Simmel*. Buenos Aires, Nueva Visión.

Robles, Fernando (2000). La ambivalencia como categoría sociológica en Simmel. *REIS*, 89, 219-235.

Sabido Ramos, Olga (coord.) (2007). *Georg Simmel. Una revisión contemporánea*. Barcelona, Anthropos

Watier, Patrick (2005). *Georg Simmel. Sociólogo*. Buenos Aires, Nueva Visión

Wilkis, Ariel y Berger, Matías. (2005). La relación individuo-sociedad: una aproximación desde la Sociología de Georg Simmel. *Athenea Digital*, 7, 77-86. Disponible a <http://antalya.uab.es/athenea/num7/wilkis.pdf>